

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

76

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • פרשת תולדות תשע"ג

מידות - הרגל נעשה טבע

הזכרנו בשבוע שעבר מה ששמעתי בשם מרן החזו"א זצ"ל כי אדם שעושה חסד רק לשם מצוה, מפני שהוא מוכרח לקיים ציווי השי"ת, ולא מתוך אהבת חסד, אמר החזו"א כי אינו מרוויח אלא מפסיד בזה, ויש להבין טעם הדבר שהרי גם כשעושה שלא מתוך אהבת חסד, הוא עושה צדקה וטובות לאנשים, ומדוע הוא מפסיד בזה.

וכבר מצינו במצות שכחה שאם שכח עומר בשדה ולא נזכר, ובאו עניים ולקחוהו, זוכה בברכה שאמרה תורה (דברים כד, יט) "למען יברכך השם אלוקיך", ופירש"י: "ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוון. אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה", והיינו אף על פי שלא עשה כלום ואינו יודע מזה, כיון שהעני נהנה מממונו זוכה לברכה. וכך גם מי שעושה טובות לאנשים, אפילו שלא מתוך אהבת חסד, הרי אחרים נהנו ממנו, ולמה אינו מרוויח בזה.

ויש לפרש כוונת החזו"א כי אמנם גם מי שעושה חסד שלא מתוך אהבת חסד, הוא עושה טובות לאנשים, ובני אדם נהנים ממנו, אבל גורם בזה קלקול והפסד לעצמו, שמחזק את טבע המידות הרעות, וכשנותן צדקה רק מפני שהוא מוכרח לתת, הרי הוא נותן מתוך צער וצרות עין, מתוך חמדת הממון וחוסר אהבת הבריות, וכיון שהוא עושה פעולה מתוך מידות רעות, גורם בזה לחיזוק המידות הרעות.

וכמו שידוע כי כל פעולה שאדם עושה עם כוונה ומוציא לפועל את מה שבלבו, הרי זה משפיע עליו, פעולה מתוך מידות טובות משפיעה לחיזוק המידות הטובות, ופעולה מתוך מידות רעות מחזקת את המידות הרעות, וכשנותן צדקה מתוך צרות עין וכאב על הפסד הממון, נעשה בזה יותר צר עין, ומחזק אצלו את חמדת הממון ואת חוסר אהבת הבריות, ובמקום "ואהבת לרעך כמוך" הרי זה גורם שנאת הבריות, ששונא את העני שגרם לו להוציא ממון, וכן גם להיפך כשאדם עושה מעשים מתוך מידות טובות הרי הוא מחזק בזה את טבע המידות הטובות, וככל שיעשה יותר מעשים כאלו כך יתחזקו אצלו המידות הטובות.

וכמו שביאר הרמב"ם בפירוש המשניות מה שאמרו חז"ל (אבות ג, טו) "הכל לפי רוב המעשה" [נהנת עניין זה על פי חכמת הנפש, ומו"ר הגה"צ ר"א דסלר זצ"ל אמר כי בדברי חז"ל ובראשונים אנו רואים חכמת הנפש עמוקה מאד שגם הפסיכולוגים הגדולים ביותר אינם יודעים עד כדי כך] וביאר הרמב"ם כי השפעת המעשים על האדם היא לפי רוב המעשה ולא לפי גודל המעשה, ולמשל בצדקה עדיף לתת אלף פעמים זוז אחד לצדקה מאשר לתת אלף זוז בפעם אחת, ואמנם גם מי שנותן אלף זוז בבת אחת זהו מאמץ גדול ומשפיע קצת אהבת חסד, אבל אלף פעולות קטנות משפיעות יותר מפעולה אחת גדולה, וככל שעושים יותר פעולות מתוך אהבת חסד, זה מחזק את טבע אהבת החסד.

וכך גם בכל העניינים הרגל נעשה טבע, וכפי שסיפרתי מעשה שהיה באברך בעל מדרגה שהגיע אלי ואמר כי בערב שבת בשעות הלחץ הוא מתרגז וכועס על בני המשפחה, ולאחר מעשה הוא מתחרט מפני שהכעס הוא דבר אסור, וכל הכועס כאילו עובד עבודה זרה, אבל קשה לו שלא לכעוס ומבקש עצה כיצד להתגבר על הכעס, ושאלתי אותו אם הוא צועק בשעת הכעס, והשיב כי אכן הוא צועק, ואמרתי לו שמתברר שאם ישתוק ולא יצעק, יוכל להתגבר על מידת הכעס.

וניסה שובע אחד לעשות ככה, וחזר אלי ואמר שזה קשה מאד, כי כשהוא צועק זה מרגיע אותו, ואינו יודע כיצד יוכל להחזיק מעמד, ואמרתי לו שינסה עוד כמה שבועות להמשיך ככה ולא לצעוק, ומסתבר

שבמשך הזמן יתרגל בזה וכבר לא יהיה קשה לו, ובאמת כך היה, ולאחר תקופה קצרה הצליח לשבור את מידת הכעס, כי כשאדם רוצה לשנות את טבעו, ומשתדל ועושה פעולות בשביל שינוי הטבע, הרי זה משפיע עליו שיצליח לשנות את טבעו.

והנה באמת מי שצועק ומוציא את הכעס לפועל אינו מתקן אלא מקלקל, והראוני כי דבר זה מפורש ברש"י בשבת (דף קה, ב) לגבי מה שאמרו שם בגמרא כי הקורע בחמתו בשבת חייב, והקשו בגמרא על זה שהרי כל המקלקלים פטורים ומדוע הוא חייב, ותירצו כי הקורע בחמתו הוא מתקן אצל יצרו שמשכך את חמתו בכך, ושוב הקשו שם שהרי הקורע בחמתו הוא כעובד עבודה זרה, ובפשוטו כוונת הקושיא כי אינו מתקן, מפני שיצא שחרו בהפסדו, ואף על פי שמרוויח שמשכך את חמתו, יצא זה בהפסדו שנחשב כעובד עבודה זרה.

אבל צריך ביאור מה בכך שהוא כעובד עבודה זרה, הלא גם במלאכת עבודה זרה אם הוא מתקן חייב משום שבת, וכמו שמצינו (פסחים עג, א) שהשוחט בשבת לעבודה זרה חייב משום שבת, והיינו אף על פי שהוא עובד עבודה זרה חייב משום שוחט בשבת, כי הוא מתקן בזה שמוציאה מידי אבר מן החי, ומה שהוא עובד עבודה זרה אין זה נחשב קלקול לענין שבת, וכך גם הקורע בחמתו שהוא מתקן אצל יצרו ומשכך את חמתו, היה צריך להיות חייב אף על פי שהוא כעובד עבודה זרה.

אכן התשובה לזה מבוארת בפירש"י שם שכתב בקושיית הגמרא: "אלמא לאו מתקן הוא שמלמד ומרגיל את יצרו לבוא עליו", והיינו שאין זה דומה לשוחט לעבודה זרה, כי השוחט לעבודה זרה הוא מתקן בשחיטתו שמוציאה מידי אבר מן החי, אבל הקורע בחמתו אין בכך שום תיקון, וגם מה שמשכך את חמתו אין זה תיקון אלא קלקול, שהוא עושה פעולה מתוך הכעס ומחזק את מידת הכעס, והרי הוא מקלקל ומזיק לנפשו, מפני שכל פעולה שאדם עושה מתוך איזה מידה, הרי הוא מחזק בלבו את אותה המידה.

בולם פיו בשעת מריבה

ואמנם יש בני אדם שנולדים עם טבע טוב מאד, וקיבלו מאבותיהם את המידות הטובות, והכרתי אחד שאף פעם אינו כועס, וגם כשמבזים אותו או שעושים לו צרות אינו מתרגז, ולפעמים כשפוגעים בו הוא משיב בבדיחותא, ומצינו גם בחובות הלבבות (שער הכניעה פ"ז) שכתב כי מי שחברו מבזה אותו ומדבר אליו בחוצפה ומעליל עליו דברים, יכול לענות ולומר לו: יודע אני את מומי נפשי, ואמנם הדברים שאמרת אינם נכונים, אבל יש בי דברים הרבה יותר גרועים שאינך יודע מהם...

ועוד כתב שם בחובות הלבבות (וכמדומה שהוא ממדרשים) כי "הרבה בני אדם יבואו ליום החשבון, וכשמראים להם מעשיהם, ימצאו בספר זכויותם וזכויות שלא עשו אותן, ויאמרו לא עשינו אותן, ויאמר להם, עשה אותן אשר דיבר בכם וסיפר בגנותכם", והיינו שאם חברו ציער אותו וסיפר בגנותו, והוא שתק ולא השיב, וקיבל את הצער באהבה, הרי הוא מקבל את הזכויות של מי שפגע בו וציער אותו, וכשיבוא לעולם האמת יראה שיש לו הרבה זכויות של מעשים טובים שלא עשה אותם, והם זכויות שקיבל ממי שציער אותו ופגע בו.

ויש עוד אפשרות לזכויות עבור מעשים טובים שלא עשה אותם, על פי מה שאמרו חז"ל (קידושין מ, א) אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, וכשאדם שותק ואינו משיב למי שפוגע בו, הרי הוא מחזק בזה את מידותיו הטובות, ומקבל מדרגה

של מידות טובות שזהו שלמות האדם, ומאחר שיש לו מידות טובות ודאי היה רוצה לעשות מעשים טובים, כי מידות טובות הם סיבה למעשים טובים, אלא שלפעמים הוא אנוס ואינו יכול לעשות, ועל זה אמרו שאם נאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ונמצא שוב שמקבל שכר גם עבור מעשים טובים שלא עשה בפועל.

וכבר הזכרנו מה שכתב החובות הלבבות (שער הביטחון פ"ד) כי השכר שאדם מקבל עבור קיום המצוות, אין זה עבור התוצאה וקיום המצוה בפועל, שהתוצאה אינה תלויה בידו כי אם בידי שמים, וכל השכר הוא עבור הבחירה וההשתדלות, היינו מה שהוא בוחר ורוצה לעשות את המצוה, וההשתדלות שמתאמץ ומשתדל כפי יכולתו לקיים את המצוה, ולכן אם ביקש והשתדל בכל כוחו לעשות מעשים טובים, ומן השמים עיכבו בידו שנאנס ולא הוציא לפועל, יש לו שכר כאילו עשאה.

ובאמת מי שאחרים מצערים אותו ופוגעים בו, היה ראוי שישמח בייסורים, מפני שכל צער שיש לאדם בעולם הזה חוסך ממנו גיהנום לאחר פטירתו, והביזיונות והקשיים שמקבלים בעולם הזה חוסכים ייסורי גיהנום, ולהיפך מי שיש לו הנאות בעולם הזה מפסיד משכרו לעולם הבא, בפרט הנאת הכבוד שהיא הנאה גדולה מאד, וכמו שכתב בספר חסידים (אות פ"ד) "אל ישמח אדם אם מכבדים אותו הבריות כי לפי הכבוד וההנאה שיש לו מנכים לו מזכויותיו בעולם הבא", והיינו שהנאת הכבוד באה על חשבון הזכויות בעולם הבא.

ואמנם אם נותנים לאדם כבוד והוא אינו נהנה מזה אין מנכים לו מזכויותיו לעולם הבא, וכמו שכתב בספר חסידים שם כי ניכוי הזכויות הוא "לפי הכבוד וההנאה שיש לו", וכשהאדם אינו נהנה מן הכבוד אזי אדרבה, יכול להיות שירוויח בזה ולא יפסיד, שהרי בני אדם מכבדים אותו מפני שמחשיבים את המעלות שיש בו, ונמצא שהוא מזכה אותם בזה, שמתנהג בצורה יפה שכולם אוהבים אותו ומכבדים אותו, ועל ידי זה הוא גורם להם לזכויות, שמחשיבים את מי שיש לו מעלות ומכבדים אותו, ומגיע לו שכר עבור זה.

והנה אמרו חז"ל (חולין פט, א) "אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלימה", אם אדם מתאפק ושותק בשעת מריבה, ואינו מגיב כשמבזים אותו, הרי הוא מקיים ומחזיק את העולם, מפני שתכלית הבריאה היא בשביל האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך וכמו שכתב המסילת ישרים פרק א', והיינו שהאדם יהיה שלם וישלים את עצמו בהתגברות על היצר הרע הגשמי, וזוהי מעלתו של מי שבולם פיו בשעת מריבה.

והחובות הלבבות בשער הכניעה שם כתב מעשה שהיה עם אחד מן החסידים שדיברו בגנותו, וכשנודע לו מזה שלח למי שדיבר עליו כלי מלא מזימרת ארצו, מתנה יפה מאד, וכתב אליו: "הגיעני, ששלחת לי מנחה מזכויותך, וגמלתך בזה", והיינו כנ"ל מפני שהזכויות של מי שביזה אותו עברו אליו, ואמר לו אני מרגיש הכרת הטוב כלפיך, שעשית עימי טובה גדולה מאד, כי מאחר שסיפרת בגנותי עברו זכויותיך אלי, וקיבלתי ממך עולם הבא וגם פירותיהן בעולם הזה, לכן אני שולח לך מתנה, זוהי מדרגת האדם.

ובאמת יש הרבה מדרגות במידות טובות, וכמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (ג, יז) כי מעלת לכת בדרכי השם היינו מידות טובות, היא מהמעלות העליונות, ואין סוף למדרגות שאפשר להגיע בזה, וכתב שם עוד כמה מעלות עליונות שנמסרו במצוות עשה לכל אחת מהנה כמה מדרגות, והזכיר שם גם מעלת תלמוד תורה ומעלת העבודה, וכן מעלת זיכרון חסדי השם והתבוננות בהם, שצריך לעשות חשבון מיום שנולד ועד עכשיו כמה חסדים עשה עימו הקב"ה.

וראיתי בעיני אדם מבוגר שקיבל התקף לב והיה מרותק למיטתו וכמעט שלא היה יכול לדבר, והתחיל לחשב את החסדים שעשה עימו הקב"ה במשך כל ימי חייו, שהוא חי כבר למעלה משבעים שנה ותמיד עוזרים לו מן השמים, ואמר כי אינו יודע מה הם הזכויות שזכה לזה. וזכורני גם ממרן המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל בתקופה האחרונה שהיה חלש מאד, שאל פעם את הגה"צ רבי דוד זינגרביץ זצ"ל

מה אני חייב לעשות עכשיו, ונענה הגר"ד בלשון הפסוק "ויתבוננו חסדי השם", ומיד התחיל המשגיח להרהר בזה, וזכר בחסדים שעשה עימו הקב"ה בימי ילדותו.

וכך תמיד המשגיח זצ"ל היה חושב מה אני חייב לעשות עכשיו, ושאלתי פעם אחד שהיה מקורב אליו ולמד עימו בחברותא, מה הוא רואה על המשגיח, ואמר לי שכלל שהוא מתקרב למשגיח, הוא יותר מפתח ממנו, כי הוא רואה יותר את הקדושה ואת ההנהגה שלו ביראת שמים ובמידות טובות, וכעבור כמה שנים ביקשתי ממנו שוב שיספר לי ממה שראה אצל המשגיח זצ"ל, ואמר כי המשגיח היה חושב בכל רגע מה אני חייב לעשות עכשיו, ואף פעם לא הסיח דעתו מהמחשבה של "שיוותי השם לנגדי תמיד".

וזהו מה שהביא הרמ"א בסעיף הראשון בשולחן ערוך מדברי הרמב"ם במורה נבוכים "שיוותי השם לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלוקים", וכתב שם כי אדם צריך לזכור שהוא נמצא כל הזמן ליד המלך, והמלך משגיח עליו ורואה את מעשיו, ואמנם הוא שמח מאד להיות ליד המלך, אבל איך הוא מתנהג? באיזה כבוד? באיזה דרך ארץ? הרי כשנמצא אצל המלך כל תנועה צריכה להיות כפי מה שמתאים לאדם בעל מדרגה.

ולפי האמונה הזאת כל החיים הם עם התנהגות אחרת לגמרי, וגם המחשבות הם מחשבות קדושות וטהורות, וממילא אי אפשר לחשוב מחשבות אסורות, שהרי הקב"ה יודע מחשבות, וכל מה שאני חושב גלוי וידוע לפניו ית', ואמנם למעשה היצר הרע משכיח את החיובים, וכבר דיברנו כמה פעמים כי העצה היחידה לזכור ולא לשכוח היא על ידי הקביעות בספרי המוסר.

והנה ספרי המוסר הם בשביל להשפיע על עצמו, אך מה היא העצה להשפיע על אחרים? מובא בכתר ראש (אות קמ"ג) בשם הגר"ח מוואלוז'ין "שלא לדבר קשות ודברים קשים אינם נשמעים, רק יאמר בלשון רכה, ואם אין טבעו בשום אופן לדבר רכות פטור הוא מלהוכיח", והיינו שהתוכחה מתקבלת רק בדרך ידידות ובלשון רכה, ומי שמוכיח בלשון קשה אינו משפיע אלא מזיק בזה, ועובר בלפני עור לא תתן מכשול, וכמו שמצינו (מו"ק יז, א) במכה בנו גדול שעובר בלפני עור.

ודברים אלו מצויים אצל משפחות שאחד מבני המשפחה יצא לתרבות רעה, והעצה היא להתנהג עימו בדרך כבוד וידידות כמו שמתנהגים עם שאר הילדים, ואמנם לפעמים קשה להורים לעמוד בזה, אבל צריכים לדעת כי זוהי התרופה היחידה, מפני שבאמת אותו הבן יודע מה שרוצים ממנו, וכשמדברים עימו ומעירים לו גורמים שיתקלקל יותר, וכיון שמכשילים אותו עוברים בלפני עור. ולפעמים יש חשש, שישפיע על הילדים הקטנים שבבית, וצריך להתייעץ עם מי שהוא מבין בזה.

וגם בענייני שלום בית זוהי העצה היחידה, להתנהג בדרך ידידות וכבוד, וכמו שמפורש בגמרא (יבמות סב, ב) מכבדה יותר מגופו, ועל ידי זה ממילא לא יהיו שום בעיות, רק צריך לכבד ולהיזהר מאד שלא לומר מילה פוגעת, כי מילה פוגעת כואבת מאד, והכאב אינו נשכח לעולם. אם מבינים ומקיימים זאת, ממילא יש שלום בית.

וכך גם אנשים שיש להם בעיות עם שכנים, העצה הטובה ביותר היא לשתוק, וגם כשהשכנים מפריעים, לא להגיב על זה וממילא במשך הזמן תהיה ידידות ולא יהיו סכסוכים, זוהי ההנהגה לכל מי שרוצה להשפיע, בין הורים ומחנכים, וגם שכנים וחברים, רק בצורה של ידידות וכבוד. יהי רצון שזוכה לסייעתא דשמיא בזה!

לעילוי נשמת
רבי אליהו ב"ר יעקב כהן רחמני זצ"ל
נלב"ע א' כסלו תשס"ה
תנצב"ה